Contribuţia Şcolii Ardelene la dezvoltarea limbii române literare

Prof. drd. FLORICA-ELISABETA NUŢIU
Biblioteca Centrală a Universităţii de Medicină şi Farmacie, Târgu-Mureş

Elogiind activitatea învăţaţilor Şcolii Ardelene, Lucian Blaga observa că aceştia se simţeau *„chemaţi să împlinească năvalnic ceea ce istoria neglijase vreme de o mie de ani. Ei aveau conştiinţa că pun pârghia ca să înalţe la nivelul de lumină al secolului un masiv de munţi cufundat în tenebre. O lume întreagă a spiritului trebuia clădită la repezeală, ca să răscumpere istoria pierdută."*[1]

Dăruindu-se luptei pentru emanciparea naţională a poporului român din Transilvania, învăţaţii transilvăneni din această epocă şi-au căutat armele în vastul domeniu, prea puţin explorat până atunci, al istoriei limbii şi poporului român. De aceea, aproape întreaga lor activitate are ca obiect fundamental demonstrarea originii latine a limbii române, precum şi argumentarea continuităţii noastre în Dacia. În aceste condiţii, era firesc ca şi efortul depus de ei pentru cultivarea limbii române literare să poarte aceeaşi marcă.

Între cei dintâi şi totodată cei mai de seamă reprezentanţi ai acestui curent, care a introdus spiritul modern în ştiinţa şi cultura noastră, se numără, fără îndoială, toţi acei cărturari români din Transilvania care, la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea, s-au străduit, în pofida unor imense greutăţi, să asigure emanciparea culturală şi socială a românilor transilvăneni. Alături de numele bine cunoscute ale corifeilor Şcolii Ardelene: S. Micu, Gh. Şincai, P. Maior şi I. Budai-Deleanu, se cuvine să amintim aici şi câteva nume mai puţin ilustre, dar foarte importante pentru istoria culturii şi mai ales a filologiei româneşti, cum sunt: I. Molnar-Piuariu, Paul Iorgovici, Radu Tempea, V. Coloşi, Al. Teodori, I. Teodorovici, I. Corneli ş.a.

Fiind posesorii unor temeinice cunoştinţe filologice, reprezentanţii Şcolii Ardelene şi-au pus, pentru prima dată în mod deliberat, problema creării limbii

[1] L. Blaga, ***Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea***. Ediţie îngrijită de George Ivaşcu, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1966, p. 129.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

literare. Ei şi-au dat seama de faptul că modernizarea limbii române literare nu se poate face în afara contactului cu limba latină şi cu limbile romanice „surori."[2]

Astfel, reprezentanţii Şcolii Ardelene şi-au propus să elaboreze un sistem ortografic românesc, bazat pe principiul etimologic. În felul acesta, ei sperau să apropie, până la identificare, limba română scrisă de cea latină.

Prima încercare de a pune în practică acest punct de vedere o găsim în ***Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin***, tipărită cu alfabet latin de Samuil Micu, la Viena, în 1779. La sfârşitul acestei cărţi, Samuil Micu indică alfabetul utilizat (identic cu cel latin) şi dă unele explicaţii ortografice.[3]

Un sistem ortografic cu litere latine bazat tot pe criteriul etimologic, dar pe larg explicat şi argumentat, găsim în prima gramatică tipărită a limbii române: ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae***, Viena 1780. Ortografia propusă de S. Micu şi Gh. Şincai în această gramatică era menită să asigure o haină cât mai „latinească" limbii române şi cerea din partea celor care s-ar fi încumetat s-o utilizeze serioase cunoştinţe de fonetică istorică.

De caracterul exagerat al acestei scrieri etimologice şi-a dat seama, în oarecare măsură, chiar Şincai, care în ediţia a doua, din 1805, apărută la Buda, sub titlul ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay***, face concesii ortografiei fonetice: sunetul **î** este notat prin **â**, **e**, **î** (**mâna**, **áSezemênt**, **rîu**); diftongul **oa** se scrie ca în ortografia actuală (**foarfeci**); tot aşa şi diftongul **ia** (**iápa**, **iárba**); pe **i** semivocalic îl găsim în forma scrisă astăzi (**muiére**, **teiu**, **iei**, **fii**); în unele cazuri **i** şi **u** în poziţie nazală se scriu după cum se pronunţă (**cuvinte**, **mine**, **sine**, **fiind**, **bun**); la fel, sunt notate sunetele **pt**, **mn**, **z** (**pumn**, **lapte**, **orz**); se simplifică, la unele cuvinte, vocalele duble (**cáál**) etc.

De asemenea, grupurile de sunete **che**, **chi**, **ghe**, **ghi** sunt notate ca în ortografia de astăzi (**ochiu**, **potârniche**, **unghie**); apoi se suprimă **h** iniţial etimologizant (**oameni**, în loc de **homeni**) şi **u** intervocalic (**laudáám**, în loc de **laudauam**; **laudái**, pentru **laudáui**; **dormieám**, pentru **dormieuam**). În general, ortografia din ediţia a doua a gramaticii e mai apropiată de ortografia actuală.

Anumite concesii a făcut Samuil Micu şi în prefaţa ***Acatistului*** de la Sibiu, din 1801, în care, el propune un sistem ortografic întemeiat pe alfabet latin. Regulile la care se opreşte de data aceasta sunt mult mai simple; unele dintre acestea (**c**, **g** urmate de vocalele palatale) ne duc către ortografia italiană, iar altele, cum este introducerea accentului circumflex pentru redarea sunetului **â**, aveau să se impună, cu unele modificări uşoare, diferitelor sisteme ortografice ulterioare.

---

[2] Vezi Al. Rosetti, ***Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea***, Ed. Academiei, 1956, p. 15.

[3] Vezi E. Vârtosu, ***Paleografia româno-chirilică***, Bucureşti, 1968, p. 205.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

De asemenea, P. Maior a fost unul dintre învăţaţii transilvăneni, care s-a ocupat în mod special de ortografie şi a tipărit chiar o lucrare în acest sens: ***Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi***, apărută la Buda, în 1819 (reprodusă apoi şi în ***Lexiconul de la Buda***, 1825). Aici, cu toate că propune o ortografie etimologică, P. Maior admite şi alte grafii, adoptând sistemul italian de scriere a consoanelor africate: **ci** (**ce**), **gi** (**ge**) şi utilizând, pentru prima dată, semnele **ş**, **ţ**, păstrate şi în ortografia actuală.

Părăsirea conştientă a principiului etimologic şi înlocuirea lui, în mare măsură, cu cel realist, fonetic, sunt o dovadă elocventă că aceşti cărturari ardeleni au urmărit prin activitatea lor să înlesnească cât mai mult poporului însuşirea elementelor de cultură.

Filologii transilvăneni ne-au lăsat şi câteva gramatici, dintre care unele au văzut lumina tiparului în vremea când au fost scrise. Între acestea, locul cel mai de seamă, din punct de vedere cronologic, îl ocupă aceeaşi ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae***. Deşi e scrisă în limba latină, doar exemplele sunt româneşti, lucrarea este deosebit de importantă, pentru că e cea dintâi gramatică românească tipărită. (Cele două scrieri similare datorate lui D. Eustatievici Braşoveanul şi călugărului Macarie, alcătuite pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, au rămas în manuscris).[4]

Prin lucrarea ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*** se urmărea un dublu scop: dovedirea originii latine a limbii române şi, deci, vechimea poporului român pe aceste locuri şi folosirea ei în opera de culturalizare a unui număr cât mai mare de români.

Atât ediţia I, din 1780, cât şi a II-a, din 1805, conţin câte o prefaţă, ambele scrise de Şincai;[5] urmează apoi gramatica propriu-zisă, cu următoarele părţi: ***Despre ortografie***, ***Despre etimologie*** (morfologie), ***Despre sintaxă***. La acestea se adaugă un ***Appendix***, care cuprinde capitolul: ***Despre formarea cuvintelor daco-române din cele latineşti*** (în ediţia a II-a, acest capitol este încadrat în prima parte a lucrării, ***Despre ortografie***, iar ca anexă - ***Despre prozodie***), urmat de un ***Vocabulariu românesc şi latinesc*** şi de ***Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvântare***.

---

[4] ***Gramatica românească*** (1757) a lui Dimitrie Eustatievici Braşoveanul a fost tipărită pentru prima dată abia în anul 1969, de către N. A. Ursu.

[5] O prezentare amănunţită a conţinutului celor două prefeţe, precum şi a lucrării, în general, se găseşte la Romulus Ionaşcu, ***Gramaticii români***. ***Tractat istoric despre evoluţiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 până astăzi,*** Iaşi, 1914, p. 16-25; Iorgu Iordan, ***Limba română contemporană***, Bucureşti, 1956, p. 749-751; D. Macrea, ***Lingvişti şi filologi români***, Bucureşti, 1959 p. 14-45.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

Dintre cele două prefeţe, mai importantă este cea din prima ediţie (1780), deoarece în ea este exprimat crezul Şcolii Ardelene cu privire la originea limbii şi a poporului român. „*Sunt şaptesprezece secole de când Traian, învingându-l pe Decebal, a colonizat Dacia pustie de locuitori. Urmaşii coloniştilor au fost subjugaţi de diferite popoare migratoare. În aceste condiţii, limba coloniştilor a suferit transformări mai ales sub influenţa limbii slave, ajunsă la dorinţa mitropolitului din Ohrida, limbă de cult şi pentru români, care au împrumutat şi alfabetul chirilic. Se constată, cu bucurie, că, începând cu secolul al XVII-lea, românii au renunţat la folosirea limbii slave în biserică şi îşi exprimă speranţa că, după ce se vor înfiinţa şcoli româneşti, se va renunţa şi la alfabetul chirilic*."

Din cele spuse, reiese că Şincai considera limba română de origine latină, dar că recunoştea (cu părere de rău) că limba română a fost influenţată de alte limbi, mai ales de limba slavă şi că a ajuns să fie scrisă cu chirilice. Dorinţa lui Gheorghe Şincai a fost ca în scris să se folosească din nou alfabetul latin, fără a cere eliminarea din limbă a elementelor străine şi înlocuirea lor cu elemente latineşti. Dealtfel, în continuare, se precizează că ei, autorii, nu au avut de gând să îndrepte limba: „*De aceea am socotit că trebuie să amintesc aici aceasta, ca nu cumva să creadă cineva că noi în întreagă această lucrare nu am avut altceva înaintea ochilor decât să perfecţionăm limba noastră. Căci nu ne-am trudit să o perfecţionăm, ci numai să arătăm că nu avem alt scop decât să dovedim râvna şi iubirea noastră spre folosul obştesc …*"

Şincai îşi exprimă convingerea că lucrarea lor va fi folositoare pentru oameni „*de diferite stări şi condiţii*" [6], căci îi va ajuta să-şi însuşească limba română, limba cea mai folosită din Ungaria până în Cuţo-Vlahia, Moldova şi Crimeea. Termină prin a cere cititorului să nu uite că această lucrare este întâia gramatică tipărită a limbii române, din care cauză unele lucruri sunt – poate – omise sau greşite, şi-şi exprimă dorinţa ca lucrarea să fie îmbunătăţită şi să apară într-o nouă ediţie, împreună cu un dicţionar.

În ***Prefaţa*** la ediţia din 1805 se arată sub ce nume au fost şi sunt cunoscuţi românii şi teritoriul întins în care locuiesc. De asemenea, se subliniază importanţa studierii şi cunoaşterii limbii române, mai ales de către cei ce călătoresc în părţile răsăritene ale Europei, precum şi de către aceia care au relaţii comerciale cu locuitorii din aceste părţi. Referindu-se la regulile de scriere folosite în ediţia din 1780, Şincai spune că, dacă ar fi continuat să le folosească, ar fi ajuns la un sistem ortografic greoi, ca al limbii franceze. Aceasta l-a determinat să simplifice sistemul de scriere, orientându-l spre fonetism. Regulile simplificate au fost expuse mai întâi în ***Epistola către Ioan de Lipszky***, Buda, 1804, unde se vorbea despre

[6] Se gândeşte la oamenii de alte naţionalităţi decât română.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

scrierea limbii române atât cu caractere chirilice, cât şi latine. De aceea, în gramatica pe care o prefaţează se va mărgini numai la scrierea cu litere latine.

Pentru ca latinitatea limbii române să poată fi mai uşor recunoscută, autorii au folosit şi în scrierea cuvintelor româneşti alfabetul latin. Dar limba română are foneme inexistente în limba latină, pentru care, în mod firesc, nu existau litere în alfabetul latin. În această situaţie, sau se creau semne noi pentru aceste foneme, sau cuvintele româneşti erau scrise într-o formă cât mai apropiată de prototipurile lor latineşti, potrivit sistemului etimologic elaborat de Samuil Micu în ***Carte de rogacioni ...*** din 1779. Acceptând ortografia etimologică, era însă nevoie de reguli de scriere şi de citire. Ele au fost fixate, în ambele ediţii, în prima parte a lucrării, ***Despre ortografie***. Aceste reguli reprezintă, de fapt, principalele legi de evoluţie a sunetelor din limba latină în limba română.

În partea a II-a, ***Despre etimologie,*** (adică despre morfologie), sunt tratate cele zece clase de cuvinte ale limbii române, fără a fi definite şi fără a se arăta funcţia sintactică a formelor flexionare. Din felul cum este prezentată morfologia, se vede că autorii au avut ca model gramatica limbii latine şi că s-au străduit să găsească în limba română forme corespunzătoare fiecărei categorii latineşti. Astfel, între cazurile româneşti este trecut şi ablativul (de ex.: **de la vecinul**), iar la verbe, condiţionalul este încadrat la conjunctiv (ca în gramaticile limbii latine), sau sunt create forme inexistente în limba română pentru modurile nepersonale (de ex.: **fiitor – care va fi** – participiu viitor).

Partea a III-a cuprinde sintaxa. Ca şi în gramaticile limbii latine, este tratată sintaxa părţilor de vorbire. Sintaxei verbelor i se consacră spaţiul cel mai întins din această parte şi ni se spune că sintaxa verbelor româneşti „*aproape coincide cu sintaxa verbelor latineşti*." De aceea, se ocupă de verbele care cer acuzativ, dativ, genitiv, ablativ sau de cele care cer un infinitiv şi se indică prepoziţiile cu care se construiesc cazurile, precum şi întrebările la care răspund.

În ediţia din 1780, sintaxa este urmată de un ***Apendice*** (Adaos) intitulat ***Despre formarea cuvintelor daco-romane din cele latineşti***. Capitolul acesta este o încercare de morfologie istorică, cu indicaţii interesante şi bine formulate uneori, greşit, alteori, bazate întotdeauna pe transformări de ordin fonetic.

În ediţia din 1805, acest capitol a fost contopit, în întregime, în capitolul despre ortografie. În locul lui apare un capitol despre prozodie. Şincai spune că a introdus acest capitol „*nu ca să vă învăţ poezie românească, căci pentru învăţarea ei ar fi nevoie de o carte întreagă, ci ca să fixez câteva reguli despre cantitatea silabelor*" (p. 85). De fapt, este vorba despre accentuarea silabelor. Pentru aceasta, se dau câteva reguli, destul de bine formulate, cu privire la locul accentului în cuvânt.

Lucrarea se termină, în ambele ediţii, cu un vocabular românesc şi latinesc şi cu cinci forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvântare.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

În vocabular, cuvintele nu sunt date în ordine alfabetică, ci sunt grupate pe categorii semantice: despre cele spirituale, despre lume şi elementele ei, despre pământ, timp etc.

Formele de vorbit cuprind dialoguri despre sănătate, despre oaspeţi, despre timp etc.

Ambele capitole au un pronunţat caracter practic, de a oferi celor ce ar fi dorit să înveţe limba română, cuvintele cele mai uzuale, precum şi cele mai obişnuite modele de propoziţii folosite în vorbirea curentă. În felul acesta, lucrarea devine şi un prim manual pentru învăţarea limbii române de către străini.

Elementa linguae daco-romanae este lucrarea care cuprinde crezul Şcolii Ardelene: latinitatea limbii române, romanitatea poporului nostru şi continuitatea românilor în Dacia, vizându-se prin aceasta un scop mai îndepărtat, „Unirea" într-un stat naţional. Lăsând la o parte greşelile, inerente pentru vremea în care a fost elaborată, această lucrare a avut o contribuţie reală la fixarea celor dintâi norme ale limbii române literare moderne.

Alt corifeu al Şcolii Ardelene, Petru Maior, ne-a lăsat, în manuscris, câteva fragmente dintr-o gramatică (***Dissertaţie despre articlii limbii româneşti***; ***Fragmente sintactice***) care au fost publicate mai târziu de Cipariu în ***Archivul*** său.

Doctorul Ioan Molnar Piuariu ne-a lăsat o lucrare în care popularizează ideile lui Micu şi Şincai în ceea ce priveşte limba română. E vorba de o gramatică germană pentru studiul limbii române: ***Deutsch-walachische Sprachlehre***, tipărită la Viena, după opt ani de la publicarea primei ediţii a cărţii lui Micu-Şincai, ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae***.

Radu Tempea publică la Sibiu, în 1797, o ***Gramatică românească***, în care sesizăm influenţa cărţii lui Ienăchiţă Văcărescu, ***Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticii rumâneşti*** (apărută la Râmnic, cu zece ani mai înainte). Lucrarea nu are o valoare ştiinţifică deosebită, însă autorul ei se dovedeşte a fi unul dintre cei dintâi filologi români care au încercat să creeze o terminologie gramaticală românească, pornind mai ales de la cea latină.

O valoroasă gramatică românească a elaborat şi I. Budai-Deleanu, în jurul anului 1812, sub titlul ***Temeiurile gramaticii româneşti***. În 1812, autorul terminase şi versiunea latinească a acestei scrieri: ***Fundamenta grammatices romaenicae seu ita dictae valachicae***. Gramatica lui I. Budai-Deleanu cuprinde următoarele capitole: fonetica, morfologia, sintaxa. Terminologia gramaticală folosită de el este surprinzător de actuală: numele, pronumele, verbul, partiţipia, adverbia, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia; graduri de comparaţie: pozitiv, comparativ şi superlativ etc.

Prin realizarea celor dintâi gramatici ale limbii române se iniţia rezolvarea unei alte probleme fundamentale pentru evoluţia limbii literare, şi anume

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

codificarea ei prin formarea unui sistem de norme gramaticale. Cunoaşterea şi stăpânirea noţiunilor de gramatică încep să devină condiţia esenţială a folosirii limbii literare, după cum rezultă şi din folosirea termenului „*limbă gramaticească*."

Eroarea gramaticienilor ardeleni a constat în preluarea globală a normelor gramaticale din limba latină, fără să se ţină seama că limba română şi-a format norme proprii, ca urmare a evoluţiei firești a limbii de-a lungul anilor.

Deşi au acordat atenţie mai ales chestiunilor privitoare la originea latină a limbii române şi, în legătură cu aceasta, au preconizat înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, formulând totodată principiile unei ortografii etimologice, pentru a apropia în acest fel cuvintele limbii române de aspectul latin originar, totuşi, corifeii Şcolii Ardelene au manifestat preocupări şi pentru probleme, referitoare la limba literară din epoca lor.

Astfel, Samuil Micu, în prefaţa la traducerea ***Bibliei*** (Blaj, 1795) – cea de-a doua traducere integrală a ***Sfintei Scripturi*** în limba română – discutând limba ***Bibliei de la Bucureşti*** (1688), crede că această lucrare din urmă s-a tipărit „ *… cu foarte întunecată şi încurcată aşezare şi întocmire a graiului românesc, şi mult osibit de vorba cea de acum obicinuită şi mai ales de graiul şi de stilul cel din cărţile bisericeşti ....*" El consideră că „ *...acea tălmăcire ... mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor iaste şi foarte cu anevoie de înţeles, ba pre alte locuri tocmai fără de înţeles iaste ...*"

Citatul ni-l arată pe Samuil Micu preocupat nu numai de problema clarităţii exprimării, ci şi de aceea a muzicalităţii limbii, a eufoniei ei. Într-adevăr, Samuil Micu izbuteşte să dea o traducere mai reuşită decât aceea pe care o realizaseră fraţii Radu şi Şerban Greceanu în 1688. Limba ***Bibliei de la Blaj*** se detaşează, prin viziune asupra viitorului limbii, în mod tranşant, de aceea a tipăriturilor biblice anterioare din cultura noastră.

Gheorghe Şincai are şi el preocupări pentru limba literară. În prefaţa la ***Catehismul cel mare*** (Blaj, 1783), el mărturiseşte efortul pe care l-a depus pentru alegerea de termeni adecvaţi în vederea exprimării unui anumit conţinut: „*În carea muncă a mea m-am sârguit cât am putut ca de la cuvintele şi vorbele cele tocma româneşti nici cum se nu me abat şi depărtez, ci se le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte decât pre altele; precum am şi făcut, nu pentru altă ceva, fără numai ca prin normă, prin carea după înalta voe a chesaro - crăescului maiestat trăbue se se îndrepte toţi oamenii, se se îndrepte şi se se sporească şi limba noastră, precum şi a altor neamuri.*" [7]

[7] Vezi şi ***BRV***, II, p. 281-282; IV, p. 263. În original, cu caractere chirilice.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

Se poate desprinde din acest pasaj, intenţia semnificativă de a găsi un principiu de selecţionare a termenilor care urmează să intre în limba literară.

Petru Maior şi-a exprimat părerile în materie de limbă şi de ortografie în mai multe lucrări: ***Dissertaţie pentru începutul linbei româneşti*** **şi** ***Dissertaţie pentru literatura cea vechie a românilor*** (ambele publicate la sfârşitul lucrării ***Istoria pentru începutul românilor în Dachia***, ediţia a II-a, Buda 1834); apoi: ***Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi***, tipărită la Buda, în 1819, şi, ulterior, retipărită în ***Lexiconul de la Buda***, 1825; ***Dialogu pentru începutul linbei română,*** care a apărut ca anexă la ***Orthographia romana sive latino-valachica*** şi a fost reprodus, o dată cu aceasta, la începutul ***Lexiconului de la Buda***.[8]

În privinţa latinităţii limbii române, Maior are o părere deosebită de aceea exprimată de Micu şi Şincai, care susţineau că limba română a rezultat din latina clasică. Maior lărgeşte concepţia asupra originii latine a limbii române şi a înrudirii ei cu celelalte limbi romanice. El porneşte de la constatarea, relevată şi de gramaticii latini, a deosebirilor dintre latina literară sau clasică şi latina populară, numind-o pe cea dintâi „*limba gramaticească*" sau „*învăţată*", iar pe cea de-a doua „limba de obşte a poporului" sau „*limba poporană*", din care s-a dezvoltat cea „*învăţată*" sau clasică.

Petru Maior a sugerat, de asemenea, ideea, recunoscută astăzi de toţi romaniştii, că fondul latin popular s-a păstrat mai fidel în limba română, decât în celelalte limbi romanice, care au fost încontinuu influenţate prin biserică, şcoală şi administraţie, de latina literară sau clasică, influenţă care a încetat, în sud-estul Europei foarte devreme, locul latinei, ca limbă scrisă luându-l aici, mai întâi, limba greacă, iar la noi, mai târziu, secole de-a rândul, slavona.[9]

O altă contribuţie a lui Petru Maior este explicarea apariţiei articolului hotărât în limbile romanice şi a poziţiei diferite a acestuia, proclitică în limbile romanice occidentale şi enclitică în română. Combătând părerea eruditului italian Lodovico Antonio Muratori că formarea şi poziţia proclitică a articolului în limbile romanice apusene ar fi o influenţă germanică, el arată că atât procliza, cât şi encliza se pot explica din latina populară, unde erau posibile ambele situaţii, atât **ille lupu**, cu determinantul antepus, cât şi **lupu illu**, cu encliza determinantului.[10]

În ce priveşte împrumuturile de termeni noi pentru exprimarea noţiunilor culturii moderne, Petru Maior considera firească adoptarea lor din latină, dar şi

---

[8] ***Dialogu pentru începutul linbei română*** a fost, de asemenea, retipărit în 1834, în cea de a doua ediţie a ***Istoriei pentru începutul românilor***, odată cu cele două Dissertaţii amintite mai sus.

[9] ***Ibidem***, p. 68-70.

[10] ***Ibidem***, p. 308.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

din celelalte limbi romanice. „*Precum grecilor* – scrie el – *le este slobod, în lipsele sale, a se împrumuta din limba elinească şi sârbilor şi ruşilor din limba slavonească cea din cărţi, aşa şi noi toată cădinţa avem de a ne ajuta cu limba latinească cea corectă, ba şi cu surorile limbii noastre, cu cea italienească, cu cea franceză şi cu cea spaniolească.*"[11]

Petru Maior manifestă tendinţe puriste atunci când afirmă că, s-ar putea proceda la o „epurare" a cuvintelor slave din limba română: „…*cuvintele care sânt de la sloveni vârâte în linba românească prea lesne se cunosc şi uşor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceia, a le scoate şi a face curată linba românească.* " [12] Când continuatorii curentului latinist (Cipariu, Laurian, Massim) vor încerca să pună în aplicare ideea „purificării" limbii române în sensul arătat de Petru Maior, ei nu vor reuşi decât să creeze o limbă artificială, un jargon, care va fi combătut şi ridiculizat de scriitorii reprezentativi ai epocii, Negruzzi, Russo, Alecsandri, Odobescu şi alţii.

Ioan Molnar Piuariu în prefaţa la ***Economia stupilor,*** Viena 1785, subliniază dificultăţile de care s-a lovit în redactarea lucrării şi se plânge de lipsa şi „*scăderea*", în limba română, a unor termeni necesari pentru a desemna anumite noţiuni: „*...învăţătura aceasta nu o am putut scrie în limba noastră cât s-o înţăleagă toţi în toate laturile. Că pre unele locuri să usăbeşte vorba, pentru lipsa şi scăderea cuvintelor în limba românească, şi mi-am căutat să mă ajutoresc cu cuvinte împrumutate din alte limbi.*" [13]

Pentru a rezolva dificultatea ivită, Ioan Molnar a recurs, aşadar, la împrumuturi din alte limbi. Pentru a îmbogăţi vocabularul limbii noastre, el împrumută termeni din „*limba latinească*", dar are grijă să-i gloseze „*cu cuvinte de obşte înţelegătoare*."

De lipsa cuvintelor se plânge şi Paul Iorgovici în ***Observaţii de limba rumânească,*** Buda, 1799: „*Măcar că limba noastră e sireacă la cuvinte*." După părerea autorului, sărăcia este rezultatul decăderii noastre ca „naţie" şi al uitării cuvintelor care ni se par acum străine, deşi ele au existat în limba noastră, dovadă fiind prezenţa lor în limba latină „*starea noastră a rumânilor de acum ne arată că aşa departe au căzut din floarea ştiinţelor şi a limbii, cât acum cuvintele de*

[11] Vezi S. Puşcariu, ***Părerile lui Petru Maior despre limba română***, în ***Anuarul Institutului de istorie naţională***, Cluj, I, (1921-1922), p. 109 – 113.

[12] Vezi ***Pentru începutul linbei româneşti***, [în] ***Istoria pentru începutul românilor în Dachia***, [ed. a II-a], Buda, 1834, p. 236.

[13] Vezi I. Bianu şi N. Hodoş, ***Bibliografia românească***, vol. II, p. 308-309; sau textul original în ***Economia stupilor***, Viena, 1785, (Cătră cititori), p. 13-18.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

ştiinţe, care s-au întrebuinţat în redecina limbii care noi o vorbim, se par noo în starea aceasta a fi streine"[14].

Păreri şi mai interesante despre sărăcia vocabularului limbii române aflăm într-o scrisoare a lui I. Corneli. Adresându-se, în 1815, episcopului Vulcan, se referă la sărăcia relativă a vocabularului ca rezultat al necunoaşterii şi neîntrebuinţării – un aspect mai puţin sesizat de contemporanii săi. El consideră că lipsesc din lexicul comun al limbii române literare numeroşi termeni tehnici utili pentru înţelegerea numeroaselor noţiuni noi introduse prin cărţi şi şcoală.

Ioan Budai-Deleanu este singurul din Şcoala Ardeleană care susţine prezenţa în limba română a unui element de substrat daco-geto-tracic. Budai-Deleanu schiţează astfel, procesul de formare, din latina populară, al limbilor romanice: latina a încetat, după el, să mai fie o limbă unitară, mai întâi, prin extinderea ei din Latium în întreaga Italie şi apoi în teritoriile dinafara acesteia. Prin contactul cu limbile populaţiilor autohtone, latina a început să se diferenţieze în dialecte, care au constituit baza limbilor romanice de astăzi. Limbile care au contribuit la transformarea latinei populare în actualele limbi romanice au fost, după el: galica şi, mai târziu, franca şi vandala pentru franceză; gotica, vandala, longobarda şi teutonica pentru italiană; iar pentru limba română: daco-geto-traca şi apoi gotica, gepida şi, în parte, hunica. Chiar greşind în detalii, ideea influenţei substratului şi a substratelor în formarea limbilor romanice s-a dovedit o realitate istorică. Fondul latin popular constituie, după Ioan Budai-Deleanu, baza comună a limbilor romanice. De aceea, deşi s-a dezvoltat izolat de celelalte limbi romanice, limba română are comun cu ele acest fond popular latin.[15]

August Treboniu Laurian, în lucrarea ***Tentamen criticum***[16] apărută la Viena în 1840, susţine ca şi Budai-Deleanu, că în fostele provincii ale Imperiului roman s-au format, mai întâi, dialecte, care au devenit, cu timpul, limbile romanice de astăzi, având la bază latina populaţiei rurale, a militarilor, a coloniştilor, a oamenilor simpli. A. T. Laurian este primul lingvist român care remarcă asemănarea limbii române cu dialectele italiene de sud, fiind, de asemenea, primul, în lingvistica noastră, care, pentru a demonstra identitatea de

---

[14] Vezi P. Iorgovici, ***Observaţii de limba românească***, Buda, 1799, p. XII.

[15] Prefaţa la ***Fundamenta grammaticae linguae romanicae***, 1812 şi ***Prefaţa lexiconului românesc – nemţesc şi nemţesc – românesc*** (manuscris în Biblioteca Academiei Române); vezi şi I. Gheţie, ***Opera lingvistică a lui I. Budai-Deleanu,*** Bucureşti, 1966; Gh. Bulgăr, ***Problemele limbii literare în concepţia scriitorilor români***, 1966, p. 62-63

[16] Titlul complet al lucrării este ***Tentamen criticum in originem derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vigentis vulgo valachicae***, Viena, 1840.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

structură a limbii române cu a celorlalte limbi romanice, compară ***Tatăl nostru*** românesc, cu versiuni dialectale franceze, italiene, spaniole şi retoromane ale acestei rugăciuni. Tot el remarcă, pentru întâia oară la noi, ideea continuităţii dialectale între limbile romanice.

Ultimul mare reprezentant al Şcolii Ardelene, Timotei Cipariu, susţine, de asemenea, originea latină populară a tuturor limbilor romanice, folosind termenii de urbană pentru latina clasică şi rustică pentru cea populară. El arată că latinitatea limbii române se recunoaşte îndeosebi după structura ei gramaticală şi mai puţin după vocabular, care este amestecat ca în orice limbă. Lingviştii străini, care i-au pus la îndoială latinitatea, „*au greşit* – scrie Cipariu – *prin aceea că n-au acordat destulă atenţie structurii gramaticale, cum au procedat cu italiana, spaniola şi franceza, şi n-au cântărit după un criteriu just masa vocabularului.*" [17] Timotei Cipariu este cel dintâi lingvist român care arată că limba română era constituită ca limbă independentă în secolul al VII-lea, părere confirmată de cercetările ulterioare. Un element determinant al începutului formării ei l-a constituit, arată el, întreruperea contactului latinităţii orientale cu cea occidentală, ca urmare a împărţirii Imperiului roman în oriental şi occidental, şi a înlocuirii, în secolul al V-lea, a limbii latine, ca limbă oficială a Imperiului de răsărit, cu limba greacă.[18]

În ceea ce priveşte înrudirea limbii române cu celelalte limbi romanice, el remarcă, ca şi Petru Maior, că ea este mai apropiată de italiană decât de spaniolă, portugheză, provensală şi franceză, „*pentru că mai mari schimbări s-au făcut în ele*", faţă de latină.[19] În numeroasele sale lucrări, Cipariu face dese referinţe comparative la italiană, franceză şi spaniolă, iar pentru relevarea mai evidentă a identităţii structurale a limbii române cu a acestora compară şi el, ca A. T. Laurian, versiunea românească a rugăciunii ***Tatăl nostru*** cu versiunile ei din aceste trei limbi.[20]

Problema neologismelor, a îmbogăţirii limbii române cu termeni împrumutaţi din alte limbi, a fost una dintre importantele preocupări ale corifeilor Şcolii Ardelene.

Limba română era într-adevăr săracă, mai ales în termeni abstracţi; pe de altă parte însă, ştiinţele şi tehnica luaseră o dezvoltare deosebită în această perioadă. Schimbările legate de dezvoltarea producţiei, a ştiinţei şi a culturii pun

---

[17] Vezi ***De romanitate linguae valachicae***, în ***Annales gymnasii gr. Catholici maioris Blasiensis***, Blasiu,1855, p. 4.

[18] ***Chrestomatia sau analecte literare***, Blasiu, 1868, p. X-XI.

[19] ***Principia de limba şi scriptura***, Blasiu, 1866, p. 14.

[20] Vezi ***Despre limba română***, Apendice la ***Gramatica limbii române***, vol. II, 1877, p. 39.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

pentru scriitori, problema necesităţii de a crea mijloace de exprimare a noilor noţiuni apărute.

O încercare practică de rezolvare a problemei neologismelor, şi încununată cu mai mult succes, este aşa-numitul ***Lexicon de la Buda***. Până la apariţia ***Lexiconului de la Buda***, cărturarii transilvăneni au elaborat, integral sau parţial, mai multe lucrări lexicografice care au pregătit, într-un fel, apariţia acestei opere, tipărită abia în 1825. Astfel, în 1801, S. Micu terminase un ***Dictionarium valachico-latinum***, pe care, din 1803, încearcă să-l transforme într-unul în patru limbi. În 1805, lucrarea era terminată. Aceasta a fost prima formă a ***Lexiconului.***

Şt. Crişan-Körösi elaborase pentru tipar, încă în 1802, un ***Lexicon român-latin-maghiar***, iar Gheorghe Şincai a alcătuit, prin 1808-1810, un ***Vocabularium pertinens ad tria regna nature***.

Cel mai valoros dicţionar din seria celor netipărite rămâne însă ***Lexiconul românesc-nemţesc***, redactat de I. Budai-Deleanu de-a lungul a 35 de ani, egal ca număr de cuvinte cu ***Lexiconul de la Buda*** (cuprinde aproximativ 10.000 de termeni). În 1818, era gata pentru tipar, însă, din motive necunoscute, nu a putut fi editat.

Ne aflăm în faţa primului dicţionar în care se înregistrează atât sensurile de bază, cât şi sensurile secundare ale cuvintelor româneşti, ordinea sensurilor la cuvintele polisemantice fiind, în general, cea istorică, etimologică.

Lexiconul lui I. Budai-Deleanu „*este cea dintâi lucrare lexicografică în care se dau sistematic indicaţii asupra accentului cuvântului – titlu, asupra categoriei gramaticale a genului (la substantiv) şi a diatezei (la verbe), a răspândirii geografice a cuvintelor, asupra valorii lor stilistice.*" [21]

În 1821, s-a tipărit la Sibiu lucrarea lui Clemens Andreas, ***Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch***. Dicţionarul, redactat iniţial ca un fel de anexă pe lângă manualul de conversaţie în limba română pentru germani ***Walachische Sprachlehre für Deutsche***, s-a impus ca o lucrare separată. Lucrarea este alcătuită din două părţi cuprinzând circa 5000 de cuvinte-titlu.

Un an mai târziu, în 1822, la Sibiu, I. Molnar Piuariu tipăreşte dicţionarul intitulat: ***Wörterbüchlein deutsch und wallachische Sprachlehre***.

Între anii 1822-1823 se tipăreşte la Cluj ***Dicţionarul rumanesc, lateinesc şi unguresc***, în două tomuri, realizat „*dein orenduiala*" episcopului Ioan Bobb. Deşi cunoscut sub numele de ***Dicţionarul lui Bobb*** nu se ştie cu certitudine dacă lucrarea îi aparţine acestuia sau dacă este o preluare şi o prelucrare după

[21] M. Seche, ***Schiţă de istorie a lexicografiei româneşti***, Bucureşti, 1968, p. 25-26; vezi şi I. Gheţie, ***op. cit.***, 1966, p. 95-110.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

Lexiconul român-latin-maghiar al lui Şt. Crişan, al cărui manuscris îl va fi avut la dispoziţie ca urmare a legăturilor lor de amiciţie. Dicţionarul se impune printr-o bogăţie lexicală deosebită, având circa 11000 de cuvinte. În lista de cuvinte sunt incluse multe latinisme, regionalisme şi, chiar, maghiarisme.

În 1825 apare la Buda ***Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemţescu***. Se poate afirma că, o dată cu apariţia ***Lexiconului de la Buda***, ne aflăm la începutul lexicografiei române moderne. La redactarea, revizuirea şi desăvârşirea acestei lucrări monumentale au colaborat câţiva dintre cei mai de seamă reprezentanţi ai Şcolii Ardelene: S. Micu, P. Maior, V. Coloşi, I. Corneli, I. Teodorovici şi Al. Teodori, în peste 30 de ani.

Importanţa acestei lucrări pentru limba română literară constă, mai ales, în numărul mare de neologisme latineşti şi romanice pe care le înregistrează, multe dintre ele păstrându-se cu forma dată de autori până astăzi. De mare importanţă pentru dezvoltarea limbii române literare este şi efortul autorilor acestui dicţionar de a norma materialul de limbă existent. Astfel, ei indică genul substantivelor (masculin şi feminin), formele de plural cu alternanţe vocalice şi consonantice (când este nevoie); la adjective menţionează forma feminină şi pluralul; la verbe, indicativul prezent, infinitivul şi participiul; separă funcţiile gramaticale ale diferitelor cuvinte; fac trimiteri de la formele regionale sau rare la formele literare ori mai cunoscute; indică pronunţarea şi accentul la cuvintele scrise cu caractere chirilice. În afară de neologisme, între care se includ şi numeroşi termeni tehnici, dicţionarul cuprinde, în cea mai mare parte, un material lexical de factură populară sau regională, provenit mai cu seamă din graiurile transilvănene. În ce priveşte ortografia, ***Lexiconul de la Buda*** urmează destul de fidel sistemul de scriere propus de S. Micu, folosindu-se doar de câteva semne deosebite (**ţ, ş, ă**).

Lexiconul de la Buda încununează străduinţele promotorilor Şcolii Ardelene în sensul celor două mari tendinţe ale dezvoltării limbii literare: îmbogăţirea cu elemente noi şi codificarea principalelor norme de vorbire corectă. Graţie extensiunii materialului cuprins şi întocmirii lui judicioase, ***Lexiconul de la Buda*** a însemnat o etapă importantă în evoluţia limbii literare şi o temelie trainică pentru dezvoltarea ei ulterioară.

Deşi multe din soluţiile date de către reprezentanţii Şcolii Ardelene au fost respinse de evoluţia limbii române literare de mai târziu, ei rămân iniţiatorii preocupărilor pentru cultivarea limbii române. Datorită lor se deschide şirul nesfârşit al discuţiilor şi controverselor lingvistice în legătură cu „corect" şi „incorect" în limba română. Activitatea lor de modernizare şi unificare a limbii române literare va avea un ecou puternic în concepţia oamenilor de cultură de după 1830. Pentru Şcoala Ardeleană, unificarea şi dezvoltarea limbii române literare au fost procese strâns legate de unitatea limbii şi poporului român.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

Prin gramaticile şi prin dicţionarul pe care le publică, învăţaţii Şcolii Ardelene oferă burgheziei româneşti în ascensiune mijloace practice de cunoaştere şi de cultivare a limbii române. Acestea, împreună cu ideile lor privitoare la dezvoltarea limbii şi cu revendicările politice şi sociale, au contribuit efectiv la modernizarea limbii şi a literaturii române.

Chiar dacă, prin coordonatele sale de bază, această mişcare culturală pare un reflex al iluminismului european, *„prin rădăcinile pătrunse adânc în trecut până la primele manifestări ale ideii de neam, prin prelucrarea făcliei de lumină din mâna înaintaşilor şi, mai ales, prin consecinţele profunde asupra consolidării naţiunii române, Şcoala Ardeleană rămâne un fenomen cu adevărat românesc.*" [22]

BIBLIOGRAFIE

❖ Alexandru Duţu, ***Sinteză şi originalitate în cultura română***. Bucureşti: Editura Enciclopedică Română, 1972.

❖ ***Istoria României***. ***Transilvania***, vol. I. Cluj-Napoca: Editura George Barițiu, 1997.

❖ Ion Lungu, ***Şcoala Ardeleană***. Bucureşti: Editura Minerva, 1978.

❖ Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, ***Istoria limbii române literare. Ediţie revizuită şi adăugită***. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1983.

❖ Aurel Nicolescu, ***Şcoala Ardeleană şi limba română***, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1971.

❖ Alexandru Piru, ***Literatura română premodernă***, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1964.

❖ Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, ***Istoria limbii române literare***. Vol. I, Bucureşti: Editura Minerva, 1971.

❖ Teodor Seiceanu, Ion Buzaşi, ***Blajul, Vatră de istorie şi cultură***. Bucureşti: Editura Albatros, 1986.

[22] A. Nicolescu, ***Şcoala ardeleană şi limba română***, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1971, p. 7.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)

Contributions to the Development of the Romanian Literary Language

Abstract

The cultural revival represented by Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior and Ion Budai-Deleanu presents an aspect of the affirmation of the young Romanian bourgeois from Transylvania. The representatives of the Transylvanian School realized valuable works with a philological character.

Prayers book (1779) by Samuil Micu (the first printed book in Latin alphabet); ***Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*** (1780) by Samuil Micu and Gheorghe Şincai (the first grammar of the Romanian language where the authors affirm the latinity principle „*of the Romanian language pureness and etymological orthography*"); ***Dialogue for the beginning of Romanian language between nephew and uncle*** by Petru Maior (initially printed in ***Ortographia romana sive latino-valachica*** and reproduced in ***The Lexicon from Buda***, 1825). Samuil Micu and Gheorghe Şincai affirm that Romanian language comes from classic latin and Petru Maior infers correctly that Romanian language comes from popular latin.

BDD-A19290 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:01:10 UTC)